

REPRESENTATIVES OF MODERN ETHICAL NATURALISM IN THE
CONCEPTION OF EUGÈNE DUPRÉEL

Nicolae Iuga

Prof., PhD, "Vasile Goldiș" Western University of Arad

Abstract: Renowned contemporary history of moral systems Eugène Dupréel notes that with Newton's emergence on the science scene, things are changing even in the philosophy plane. Newton has basically constrained philosophy to recognize that science exists as a science of „nature”, that science progresses from prominent foundations, independent of the principles behind metaphysical disputes. From that point on, philosophers are no longer regarded as scientists, but as people who reflect on what scientists have studied under the name of „nature” and the laws they have discovered. The tendency to know the true empirical nature of man was encouraged in England and France (eighteenth) of the observations made after the great geographic, passenger and missionary discoveries. The results of these observations were very varied, going to contradictory positions. Sometimes it reveals the innate goodness of human nature, the intelligence and the kindness of man, and at other times the evil, selfishness and ferocity of human nature were revealed. The question: how is the man of „nature” really – good or bad? – is a matter directly related to ethics and political philosophy.

Keywords: Eugène Dupréel, Ethical Naturalism, John Locke, A. Shaftesbury, David Hume, Jean-Jacques Rousseau.

1. Ce este „naturalismul” ?

Spiritul care animă gândirea modernă, își are originea în progresele și performanțele Fizicii realizate de către Newton¹. A fost un fapt nou, decisiv, prin care gândirea modernă s-a emancipat de sub tutela tradiției antice. Pentru gândirea clasică, Filosofia fondatoare a întregii științe, a pedagogiei și a și moralei, trebuia să furnizeze, atât specialiștilor cât și oamenilor de acțiune, principiile din care să fie derivate adevărurile particulare și regulile practice de conduită.

Odată cu apariția lui Newton pe scena istoriei, lucrurile se schimbă. Gândirea este animată de un spirit cu totul diferit. Newton a constrâns practic filosofia să recunoască faptul că știința nu mai este la începuturi, că știința există și că face progrese plecând de la fundamente demonstrabile, fundamente independente de principiile de la care plecau disputele metafizice². Kant însuși este un admirator al fizicii lui Newton. Oamenii de știință și-au găsit ei înșiși principiile de care aveau nevoie. Din acel moment, filosofii nu mai sunt considerați ca oameni care crează știință, ci ca oameni care reflectează asupra a ceea ce savanții au stabilit și asupra a ceea ce ei au descoperit. De altfel, opera de căpătâi a lui Newton este intitulată chiar de către autor: *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (Londra, 1866), în acest fel termenul de „natural” impunându-se în toate domeniile științei și ale reflecției filosofice.

---

¹Eugène Dupréel, *Traité de Morale*, Tome I, Presses Universitaires de Bruxelles, 1967, p. 134.

²Idem, p. 135.

Aceeași schimbare s-a produs și în sfera moralei. Aici se va produce tendința de a substitui o reflecție asupra principiilor existente, față de pretenția clasică de a crea o morală perfectă sau de a demonstra posibilitatea unei ordini morale mai bune. O schimbare care nu s-a produs brusc, printr-un singur om de geniu, ci lent și laborios, prin aportul mai multor gânditori.

Tendința de cunoaștere a adevăratei naturi empirice a omului a fost încurajată și de observațiile făcute în urma marilor descoperiri geografice, de călători și misionari³. Rezultatele acestor observații erau foarte variate, diferite, mergând până la poziții contradictorii. Uneori se releva bunătatea înăscută a naturii umane, inteligența și amabilitatea omului, iar alteori se pune în evidență egoismul și ferocitatea naturii umane. Problema: cum este omul „de la natură”, bun sau rău? – este o problemă care vizează în mod direct educația. Dacă omul este bun prin însăși natura sa, atunci educația nu mai trebuie să urmărească modificarea eului său empiric. Ideea apare încă din vremea Renașterii, dar Jean Jacques Rousseau este cel care o va dezvolta pe deplin. Dar dacă omul este o ființă egoistă și rea prin însăși natura sa, atunci se trage concluzia că nu omul este cel care trebuie îndreptat prin educație, ci modul de organizare a societății.

2. John Locke

John Locke (1632-1704) a fost un filosof și om politic englez. Locke este figura emblematică a celor trei mari tradiții de gândire aflate în centrul spiritualității epocii moderne. În câmpul cunoașterii, el este unul dintre întemeietorii empirismului. În pedagogie, Locke recomandă să se deștepte în copil „dispozițiile naturale”, să se țină seama de individualitatea lui, să se predea un învățământ intuitiv, să fie pregătit pentru muncă printr-o activitate plăcută. Contribuții interesante a adus Locke și în domeniul moralei.

După Locke, libertatea individuală ține de adevărata esență, natură a omului⁴, el fiind unul din întemeietorii liberalismului modern. Respinge concepția lui Hobbes, după care starea naturală a omului s-ar caracteriza prin inegalitate și supunerea celui slab față de cel mai tare. Pentru Locke, această stare se caracterizează mai degrabă prin libertate și egalitate. Acestea sunt de altfel și niște drepturi atât de naturale ale omului, încât sunt anterioare nașterii societății civile, mai mult decât atât, chiar și societatea civilă s-a constituit pe temeiul acestora. Justificarea dreptului la libertate reprezintă cea mai importantă năzuință a gândirii politice a lui Locke.

Educația nu poate avea un alt scop decât dezvoltarea individualității libere a tânărului - spune Locke în *Gânduri despre educație* (1693). Educatorul nu are voie să introducă nimic din exterior în sufletul celui pe care îl educă, ci trebuie numai să-l conducă în mod inteligent, ca acesta să-și dezvolte înclinațiile naturale și să se trezească în el autoactivitatea. Educatorul lui Locke nu este decât prietenul și sfătuitorul mai experimentat și mai vârstnic al celui pe care îl educă.

3. A. Shaftesbury

Ieșirea din cadrele gândirii medievale și atingerea performanței semnificative a reflecției etice reprezentată prin Rousseau, Kant și Herbart, a fost posibilă prin existența unor precursori importanți.

Anterior lui Shaftesbury (1671-1713), în tot Evul Mediu creștin, exista o singură modalitate de întemeiere a Eticii, întemeierea teonomă (normele morale provin de la Dumnezeu), iar despre o a doua întemeiere, despre o întemeiere autonomă (normele morale

---

³ Bogdan Suchodolski, *Pedagogia și marile curente filosofice*, București, EDP, 1969, p. 25.

⁴ Vasile Muscă, în: <http://www.crestinortodox.ro/religie-filosofie/perioada-sistematica/filosofia-pedagogia-john-locke-71777.html>

pot fi derivate din rațiunea umană), s-a putut vorbi abia de către Kant, spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, *Critica rațiunii practice* apărând în anul 1788. Dar între întemeierea teonomă și autonomia lui Kant se interpune demersul lui Shaftesbury. În anul 1709 apare lucrarea *Moralistul* a lui Shaftesbury, care a contribuit decisiv la formarea spiritului iluminist, în care se susține cu putere autonomia moralei față de religie⁵. Există în om – crede Shaftesbury – un simț moral înnăscut, natural, care se manifestă ca iubire față de ordine și frumusețe, ordine care se manifestă în univers și în societate ca perfecțiune în Dumnezeu. Afectele naturale, pozitive, care tind către Binele universal, sunt însoțite de afecte egoiste sau contra naturii, din care se ia naștere toată nefericirea oamenilor. Această perspectivă asupra ordinii universale, în care dispar toate dezordinile aparente, este principiul prin care se soluționează problema răului⁶. Simțul moral înnăscut, existent în chip natural în om, face posibilă percepția imediată a binelui și a răului și furnizează criterii pentru judecățile morale. Datorită afirmării acestei capacități naturale a omului de a distinge între bine și rău, Shaftesbury s-a pus la adăpost de eventualele acuzații de relativism moral, care ar fi putut să se abată asupra sa, ca urmare a renunțării de a mai folosi religia ca fundament al acțiunii morale. Shaftesbury a negat că virtutea s-ar forma pe baza revelației divine. În fapt, omul este în mod natural virtuos și acest lucru inspiră credința în Dumnezeu⁷. În concluzie, la Shaftesbury nu morala se fundamentează pe religie, ci dimpotrivă, religia se fundamentează pe simțul moral înnăscut, natural al omului.

Revenind la naturalism în genere, putem spune că „moralistii au găsit o inspirație și un sprijin în științele particulare”⁸. Un Carl Linné de exemplu (1707- 1778) a consacrat un procedeu de clasificare și un sistem de numire a tuturor ființelor vii în genuri și specii, și a alcătuit un inventar de plante și animale care a servit ca bază pentru naturalistii timpurilor moderne. Se poate observa că inițiativa moralistilor precum Shaftesbury nu este decât un aspect al elaborării acestui spirit naturalist, care mai târziu va rivaliza cu cel raționalist. „Știința” moralistilor devine o parte a ceea ce se va numi mai târziu psihologie⁹, care, în ansamblul tendințelor și înclinațiilor noastre, descoperă sentimente morale, o înclinație instinctivă către bine, precum și o aptitudine naturală de a recunoaște acest lucru. Strălucitul amator care a fost Shaftesbury consideră moralitatea în același timp ca pe un fapt de conștiință, dar și ca un fapt social. În această relație cu semenii noștri, simțul nostru moral este acela care ne face capabili de a discerne binele de rău.

4. David Hume

David Hume(1711 – 1776) este, după unii autori, cel mai important filosof al sec. al XVIII-lea, înainte de Kant¹⁰. David Hume este cel care a înțeles cel mai bine schimbarea punctului de vedere care a condus la inaugurarea moralei moderne: este vorba de a studia ceea ce este, nu de a crea un sistem de morală perfectă și demonstrabilă. Hume nu s-a mulțumit să descrie doar condițiile vieții morale, ci a și făcut-o chiar mai bine decât elascii. „Hume este gânditorul care a formulat întrebări filosofice vitale, ce rămân până astăzi actuale”¹¹.

---

⁵Emile Bréhier, *Histoire de la Philosophie, La philosophie moderne*, Tome II, Felix Alcan, Paris, 1932, p. 203.

⁶Idem.

⁷*** *L'Enciclopedia della Filosofia e delle Scienze Umane*, Istituto De Agostini, Novara, 1996, p. 1001.

⁸Eugèn Dupréel, op. cit., p. 137.

⁹Idem, p. 139.

¹⁰Idem, p. 141.

¹¹ Mircea Flonta, “Studiu introductiv” în: David Hume, *Cercetări asupra intelectului omenesc*, ESE, București, 1987, p. 8.

David Hume admite faptul că pot exista și sentimente morale dezinteresate. Există, e adevărat, o iubire de sine însuși, totuși iubirea față de celălalt nu este mai puțin fundamentală. Dar adevărurile psihologice de acest fel nu sunt suficiente pentru a explica ordinea morală în întregul ei. Mai important este faptul că oamenii se adună și se pun de acord pentru a institui anumite reguli. La David Hume explicația formelor de conduită umană este dublă. Pe de o parte, avem psihologia, care studiază tendințele și înclinațiile noastre naturale, egoismul și simpatia, iar pe de altă parte trebuie să facem loc și unei alte discipline, care să studieze relațiile dintre indivizi¹².

În altă ordine de idei, Hume se ambiționează să pună în evidență o lege generală, care să condiționeze fenomenele în același fel în care legea gravitației a lui Newton reglează ordinea corpurilor cerești. După Hume, în plan psihologic tendințele noastre naturale se ordonează după legea „asociației de idei”, din care asociație rezultă conștiința și rațiunea, iar în cazul relațiilor sociale legea fundamentală este dată de principiul „utilității”¹³. Astfel, morala se explică în mod „natural”, prin echilibrul care se realizează între sentimentele noastre opuse de amor propriu și de simpatie față de alții, între conștiință și rațiune pe de o parte și regula evidenței utilității, care ne conduce să observăm un acord comun între oameni. Fapt pentru care putem spune că Hume nu este numai un moralist psiholog, ci și un precursor al „moralei sociologice”¹⁴.

Refractar față de raționalismul etic de factură metafizică, Hume a preferat să preia tezele unei fundamentări emotiviste a eticii, punând în evidență rațiuni utilitariste și hedoniste ale acesteia. Pasiunile și actele de voință nu derivă din judecata rațională, ci dimpotrivă. În acest sens, Hume scrie tranșant: „Nu ne exprimăm în termeni riguroși și filosofici când vorbim despre conflictul dintre rațiune și pasiune. Rațiunea este sclava pasiunilor și nici nu poate pretinde să aibă un alt rol decât acela de a le servi și de a li se supune lor”¹⁵. La baza emotivismului lui Hume se află așa-numita lege care îi poartă numele. Această „lege” stabilește imposibilitatea de a deriva un enunț prescriptiv dintr-un alt enunț de tip afirmativ sau descriptiv. Deci, judecata morală nu se poate baza pe altceva decât pe simțul moral. Acesta, simțul moral, la fel ca și cel estetic, se bazează pe gust și metoda cea mai utilă pentru a studia morala este cea experimentală. Noi descoperim anumite circumstanțe, datorită cărora atribuim „merite” sau „defecte” unor acțiuni morale¹⁶.

Prin această metodă a sa, Hume a contrabalansat prezentarea exagerată a dimensiunii egoiste a omului în gândirea lui Hobbes. Hume a reușit să readucă în prim plan trăsătura umană a „simpatiei” privită ca virtute altruistă, pentru că: „Nici o calitate nu are mai multe drepturi de a fi primită și aprobată de omenire decât spiritul de bunăvoință și de omenie, de prietenie și de recunoștință, o afecțiune sinceră și dorință de mai bine pentru toți, o caldă simpatie față de ceilalți și un interes generos față de specia umană”¹⁷.

O altă luare de poziție critică în raport cu eticile întemeiate metafizic se găsește și în atitudinea lui Hume față de religie. Față de fenomenul religios, Hume practică aceeași atitudine empiristă, dar nu cu scopul de a deriva morala din religie, ci pentru a studia o constantă a naturii umane, anume fundamentul psihologic al credințelor, care, în ciuda eforturilor teologiei raționale, nu poate fi tratat cu limpezimea rațiunii. Baza credinței religioase este, după Hume, frica de necunoscut, iar ipoteza unei divinități dătătoare de legi și

---

¹²David Hume, *Enquete sur les principes de la morale*, Paris, Garnier-Flammarion, 1991, p. 35.

¹³Eugène Dupréel, op. cit., p. 142.

¹⁴Ibidem.

¹⁵David Hume, *Enquete sur les principes de la morale*, ed. cit., p. 121.

¹⁶*** *L'Enciclopedia della Filosofia*, ed. cit., p. 457.

¹⁷David Hume, *Enquete sur les principes de la morale*, ed. cit., p. 135.

arhitect al lumii va continua să impresioneze puternic mintea umană, în ciuda inconsistenței logice a analogiei.

După Hume, există o judecată morală care, la fel ca și judecata asupra cauzalității, are o anumită universalitate, care însă trebuie explicată. Explicația rezultă, după Hume, din aprobarea sau dezaprobarea pe care actele noastre o întâmpină la cei care ne înconjoară¹⁸. „Virtutea” de exemplu, nu este altceva decât o acțiune sau o calitate a sufletului, care produce un sentiment de plăcere și aprobare la cei care ne sunt martori. La fel ca și virtutea, „sentimentul moral” nu are sens decât dacă se referă la o societate care judecă după măsura sa. Acestei teze i se opun variațiunile și incoerența judecăților pe care le emite societatea. S-a văzut, de exemplu, că societățile antice aprobau sinuciderea sau pruncuciderea, prin „expunerea” copiilor nou-născuți. În schimb, Hume susține că acordul generalizat subzistă în câteva puncte principale, asupra sincerității sau a curajului de exemplu, și că diferențele de moravuri provin din felurite circumstanțe. Patriotismul nu poate fi același într-o țară liberă și într-o țară în care patriotismul ca manifestare trebuie să se reducă la iubirea despotului, curajul nu poate avea aceleași nuanțe la popoare războinice sau pacifiste etc. În definitiv, sentimentele primordiale rămân aceleași.

Recunoașterea originalității gândirii lui Hume nu exclude în același timp observarea influențelor pe care concepția dominantă a timpului le-a exercitat asupra sa, contextul ideatic a ceea ce cu o expresie germană se numește „Die geistige Situation der Zeit”. Așa cum observa un exeget român contemporan¹⁹, în teoriile epistemologice, etice și politice ale lui Hume își găsesc o expresie particulară câteva mari teme, care conferă gândirii secolului al XVIII-lea o structură spirituală aparte. Fundalul comun al acestor teme este concepția potrivit căreia ar exista o natură umană universală, neschimbătoare, invariabilă. Cunoașterea acestei naturi umane imuabile constituie, după această concepție, scopul științelor umaniste și fundamentul oricărui proiect de organizare a societății sau de ameliorare a acestei organizări. Abia spre sfârșitul sec. al XIX-lea și-a făcut loc în mentalitatea europeană concepția contrară, anume aceea potrivit căreia nu există o natură umană unică, anistorică și imuabilă, ci natura umană este determinată social-istoric și ca atare schimbătoare spațio-temporal²⁰.

Deci acest optimism atât de dominant în gândirea epocii „exprimă încrederea în posibilitatea realizării unei reforme radicale a instituțiilor, formelor de organizare socială și moravurilor, ținând seama de cerințele naturii omenești”²¹. Toate tradițiile sociale și convențiile morale vor trebui să fie examinate critic, prin prisma raportării la idealul iluminist al naturii umane raționale. Natura umană, unică și imuabilă, este pretutindeni aceeași, ea trebuie doar să fie descoperită de către filosofi și mai apoi aplicată. Cuvintele de ordine ale epocii sunt: morala naturală, dreptul natural, religia naturală. „Morala naturală” este opusă moralei tradiționale a bisericii, „dreptul natural” este opus dreptului de origine divină și „religia naturală” este opusă celei revelate. Morala, dreptul și religia trebuie să fie întemeiate pe cunoașterea naturii omenești. Morala devine astfel o „știință experimentală”, o ramură a științei naturii omenești. Din punct de vedere etic, consecințele sunt relevante. Binele nu constă în altceva, decât în cunoașterea raporturilor naturale dintre oameni, iar răul constă în necunoașterea sau în ignorarea voită a acestor raporturi.

5. Jean Jacques Rousseau

---

¹⁸ E. Brehier, op. cit., p. 285.

¹⁹ Mircea Flonta, „Studiu introductiv” la David Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, ESE, București, 1987, p. 30 sq.

²⁰ Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, Polirom, Iași, 2005, p. 259.

²¹ Mircea Flonta, op. cit., 31.

Poate că cel mai reprezentativ autor al ideii unei morale fundamentate pe caractere naturale este filosoful de expresie franceză Jean Jaques Rousseau (1712-1778).

Biografia însăși a acestui gânditor este una puțin obișnuită. Născut la Geneva într-o familie de hughenoti se mută încă din adolescență la Annecy și mai apoi, din 1742, la Paris. În capitală intră în cercul enciclopediștilor și redactează o serie de articole pentru Enciclopedia. În 1755 publică *Discursul asupra originii inegalității între oameni*, lucrare care conține bazele gândirii sale etico-politice și care îl face celebru. Urmează *Emil sau despre educație* și *Despre contractul social*, lucrări de asemenea de mare impact, publicate ambele în același an, 1762. Ideile conținute aici sunt condamnate de către Biserică iar autorul, spre a scăpa de arestare, este nevoit să fugă, se ascunde pentru o vreme în Anglia, găzduit fiind chiar de către filosoful David Hume. Revine în Franța după doi ani, sub o identitate falsă. Dar ideile sale erau deja răspândite ca fenomen de masă și aveau să constituie, după puțin timp, o componentă ideologică importantă pentru Revoluția Franceză.

Înainte de toate, Jean-Jacques Rousseau dezvoltă pe o treaptă nouă ideea contractualismului, dar și alte idei de filosofie etică și politică cu profunde implicații sociale. Gândirea etică a lui Rousseau conține multe idei comune epocii, respectiv Secolului Luminilor, dar toate aceste idei sunt interpretate, respectiv re-interpretate de către autorul nostru într-o manieră profund originală. De exemplu, ideea contractualistă care, pentru a se putea susține, trebuia să plece de la premisa existenței imaginare, ca experiment mental, a unui om presocial și a-social. Deja Hobbes l-a descris ca fiind individul uman în starea sa naturală și care este rău de la natură, violent, meschin și egoist²². Întrucât această ipoteză este presupuziție pură și, deci, nu poate fi confirmată sau infirmată prin confruntarea cu un fapt real, singura dovadă asupra existenței omului în stare naturală care poate fi adusă aici este o descriere cât mai convingătoare a acestui individ uman imaginar, deci o prezentare în genul argumentării de tip avocățesc. Rousseau reia ideea lui Hobbes asupra omului în stare naturală pre-socială, dar susține, încă și mai convingător decât Hobbes, că omul nu este rău de la natură, ci dimpotrivă că este bun de la natură, iar societatea umană este cea care îl pervertește și îl înrăiește. Deja simpla posibilitate de a argumenta atât existența unui individ uman rău de la natură, cât și a omului bun de la natură, cu argumente isostenice, cu forță logică egală, ridică semna de întrebare cu privire la existența reală a acestui tip uman și induce ideea, generalizată în filosofia secolului următor, începând cu Hegel, că omul în stare pre-socială nu este altceva decât o simplă abstracție și că individul uman nu este altceva decât suma relațiilor sociale în care se află prins în mod necesar.

Cu privire la omul natural, Rousseau scrie: „Omul este bun de la natură și cred că am demonstrat acest lucru. Ce l-a putut deci deprava într-atâta, dacă nu schimbările survenite în alcătuirea lui, progresele pe care le-a făcut, cunoștințele pe care le-a dobândit? Nu este mai puțin adevărat faptul că societatea îi împinge în mod necesar pe oameni să se urască între ei, pe măsură ce interesele lor se ciocnesc, să-și aducă unii altora servicii aparente, făcându-și de fapt tot răul ce se poate închipui [...]. Nu există nici un om bogat căruia niște moștenitori lacomi, adesea chiar proprii lui copii, să nu-i dorească în taină moartea. Poate că nu există o corabie pe mare al cărei

---

²² Ștefan Georgescu, *Filosofia dreptului*, Ed. All, București, 1998, p. 97.

naufragiu să nu constituie o veste bună pentru un anumit negustor. Și care este poporul care nu se bucură de nenorocirile popoarelor vecine?”²³.

În fapt, ideea omului natural existent anterior constituirii societății are o altă valoare, anume aceea că susține existența unei libertăți naturale a omului. Pasul înainte făcut de către Rousseau în ideea contractualistă este acela că, atunci când se constituie societatea, omul natural renunță la o parte din libertatea sa, pentru a putea viețui în societate și pentru a nu încălca cu libertatea sa „naturală” libertățile celorlalți indivizi, iar societatea îi garantează în schimb o anumită protecție privind viața și proprietatea sa, protecție pe care nu avea de unde să o aibă în starea lui „naturală”. Aceasta înseamnă necesitatea trecerii de la natură la societate și beneficiul trecerii de la starea naturală la starea de drept.

Pasul înainte făcut de către Rousseau îl constituie înțelegerea contractului social ca un contract încheiat între două părți, individul și societatea reprezentată prin stat, cu drepturi și obligații reciproce. Dacă una dintre părțile contractului, respectiv individul nu își respectă clauzele contractuale, atunci statul îl poate sancționa – de aici și vastul sistem de drept penal și de ordin penitenciar, cu toate ramificațiile sale. Dar ce se întâmplă atunci când cealaltă parte a contractului, adică statul, nu își respectă obligațiile asumate prin contractul social? Rousseau nu formulează explicit această întrebare și, evident, nici nu avansează vreun răspuns, dar a creat premisele ideologice și politice pentru legitimarea răzvrătirii împotriva ordinii sociale, a creat condițiile epistemice ca întrebarea să fie pusă și răspunsul să fie dat în vârtejul sângeros al evenimentelor din cursul Revoluției franceze. Monarhia franceză a fost suspectată că nu își îndeplinește obligațiile care îi revin din contractul social, regele a fost declarat simplu cetățean, a fost judecat ca atare, a fost găsit vinovat și executat.

După cum arată unii exegeți contemporani ai lui Jean-Jacques Rousseau²⁴, cel mai important aport al acestui filosof iluminist îl constituie supralicitarea postulatului umanist, conform căruia omul este prin natura sa bun, drept urmare naturii umane nu i se poate reproșa în principiu nimic. Rousseau este cel care va transforma optimismul iluminist cu privire la natura umană în fundament al teoriilor politice progresiste și al radicalismului revoluționar. În fine, tot Rousseau este primul care „sugerează ideea că proprietatea privată este sursa răului social, factor care a distrus starea naturală idilică”²⁵ în care trăia omul bun de la natură.

În ceea ce privește fundamentarea eticii, Jean Jaques Rousseau a luat poziție implicită împotriva primatului rațiunii, el preferând în loc “glasul inimii”, deoarece acesta iubește numai ceea ce este bun²⁶. Rațiunea poate fi coruptă sau poate greși, inima niciodată.

După Rousseau, o reîntoarcere efectivă a omului la starea lui naturală nu este cu putință, deoarece starea naturală nu mai este o stare reală, ci una

---

²³ Jean –Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii inegalității între oameni*, Ed. Științifică, București, 1958, p. 169.

²⁴ Adrian-Paul Iliescu, în: *Fundamentele gândirii politice moderne*, Ed. Polirom, 1999, p. 115-117.

²⁵ Adrian-Paul Iliescu, *idem*, p. 117.

²⁶ *** *L'Enciclopedia della Filosofia*, Ed. cit., p. 948.

potențială, o stare principială a ființei umane. Libertatea naturală nu este o libertate desăvârșită, ci abia în starea socială el își poate realiza potențialitățile sale originare. Problema este nu să ne reîntoarcem la natură, ci problema este de a lupta pentru eliberarea omului din corupția vieții sociale și a-l restabili în deplinătatea naturii sale ca ființă liberă. Acesta este programul lui Rousseau din *Emile* și din *Contractul social*²⁷.

Scrierea Despre educație nu este atât un tratat de pedagogie, cât unul de antropologie, merit să surprindă omul în evoluția sa ca ființă morală. Omul, ca ființă biologică, are sentimentul imediat al propriei existențe, este înzestrat cu simțuri prin care cunoaște lumea exterioară, dar lucrurile nu se opresc aici. Omul se află în mod fundamental, ca ființă morală, dincolo de nivelul simțurilor, în activitatea judecării, care leagă și ordonează ideile și conceptele, o dialectică a conștiinței în exercițiul vieții morale. Judecata este produsul substanței imateriale, a sufletului.

Antropologia și morală lui Jean Jacques Rousseau își au temeiul în religia „naturală”, sentimentul și rațiunea ne determină să-l recunoaștem pe Dumnezeu și ordinea lumii creată de către El. Iubirea de Dumnezeu constituie religia naturală ce întemeiază acțiunea morală. Rousseau nu a recunoscut religia revelată, dar a văzut în evanghelii cea mai pură expresie a religiei naturale. După el, religie naturală înseamnă a elimina din religie tot ceea ce rațiunea nu poate accepta ca fiind natural în religie.

Esența omului este libertatea, dar este necesar ca libertatea să se poată realiza în societate, de vreme ce omul este ființă sociabilă prin însăși natura lui²⁸. Problema este așadar de a găsi o formă de asociere în care fiecare să fie supus numai lui însuși, adică să fie liber ca la început, în starea naturală, fără să fie corupt de o societate coruptă. Soluția lui Rousseau este ca, prin contractul social, societatea să se constituie nu doar ca o agregare politică ci și ca un corp moral, în care fiecare membru al societății își exercită propria libertate prin intermediul voinței generale ca voință a tuturor și a fiecăruia în parte.

Rousseau s-a impus în istoria eticii prin două idei, anume că natura este funciarmente morală și că iubirea pentru virtute este înscrisă în sufletul nostru. Rousseau, a denaturat gândirea moralistilor psihologi²⁹. Aceștia, postulând că omul are facultățile necesare pentru practicarea virtuții, nu au crezut că trebuie să presupună că fiecare om ar fi moralmente perfect, dacă viața în societate nu l-ar corupe. La o Natură cu desăvârșire bună, ei nu au crezut că trebuie să-i opună, așa cum a făcut Rousseau, Societatea ca principiu corelativ al răului.

Combinând într-un chip fericit rar întâlnit elocvența și lirismul, aceste două surse ale sugestiei sentimentale, Rousseau nu numai că afirmă că virtutea, departe de a nu fi altceva decât o decizie a spiritului nostru, se atașează de ființa noastră în mod complet și că aceasta traduce într-un fel tot ce avem mai bun în noi, conștiința noastră, ansamblul înclinațiilor și voința, dar el, Rousseau, a știut să o dovedească în singura manieră în care acest

---

²⁷Ibidem.

²⁸Idem, p. 949.

²⁹Eugène Dupréel, *Traité de Morale*, Tome I, ed. cit., p. 145-146.

lucru poate fi dovedit: trebuie să o simțim. Scrierile lui Rousseau apar ca un efort fericit de a ilumina lumea asupra chestiunilor de reflecție morală. Din toate timpurile, credința religioasă și misticismul au observat și exprimat raporturile profunde care leagă moralitatea și sentimentul, dar opera lui Rousseau ne ajută să observăm aceste raporturi în formele cel mai puțin atașate de o credință determinată sau de convențiile date³⁰, să observăm că natura și virtutea participă în mod egal la ideea de frumusețe. Rousseau a pregătit viitoarea proclamare a valorii absolute a moralității și a educației.

BIBLIOGRAPHY

*** *L'Enciclopedia della Filosofia e delle Scienze Umane*, Istituto De Agostini, Novara, 1996.

*

Bréhier, Emile, *Histoire de la Philosophie, La philosophie moderne*, Tome II, Felix Alcan, Paris, 1932.

Dupréel, Eugène, *Traité de Morale*, Tome I, Presses Universitaires de Bruxelles, 1967.

Flonta, Mircea, „Studiu introductiv” la David Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, ESE, București, 1987.

Georgescu, Ștefan, *Filosofia dreptului*, Ed. All, București, 1998.

Hume, David, *Enquete sur les principes de la morale*, Paris, Garnier-Flammarion, 1991.

Iliescu, Adrian-Paul, în: *Fundamentele gândirii politice moderne*, Ed. Polirom, 1999.

Iuga, Nicolae, *Din istoria marilor idei etice și pedagogice*, Ed. Grinta, Cluj, 2015.

Rousseau, Jean-Jacques, *Discurs asupra originii inegalității între oameni*, Ed. Științifică, București, 1958.

Suchodolski, Bogdan, *Pedagogia și marile curente filosofice*, București, EDP, 1969.

Zamfir, Cătălin, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, Polirom, Iași, 2005.

---

³⁰Idem, p. 146.